

Milena Kindziuk

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Transmisje nabożeństw liturgicznych w agendzie tygodników „Gość Niedzielny” i „Niedziela” w okresie pierwszej i drugiej fali pandemii koronawirusa (luty – grudzień 2020 r.). Studium medioznawcze

The online broadcasting of liturgical services on the agenda of Catholic weekly magazines „Gość Niedzielny” and „Niedziela” during the first and second wave of the coronavirus pandemic (February – December 2020). Media studies research

ABSTRAKT

Pandemia COVID-19 i ograniczenia dotyczące liczby wiernych w kościołach zrodziły nowe zjawisko, nieznane dotąd na tak wielką skalę w komunikacji religijnej – transmisje Mszy i nabożeństw liturgicznych online w różnych formach: na stronach internetowych poszczególnych diecezji, parafii, Episkopatu Polski, pism i portali katolickich, wreszcie live streaming w social media. Celem niniejszego artykułu było zbadanie, w jaki sposób w okresie pierwszej i drugiej fali pandemii (luty-grudzień 2020 r.) informowały o tym i o problemach z tym związanych dwa największe ogólnopolskie katolickie tygodniki kościelne: „Gość Niedzielny” i „Niedziela”. Przyjęto metodę badawczą: ilościową i jakościową analizę zawartości. Pomocniczo wykorzystano też metodę analizy kontekstu dyskursu prasowego. Na potrzeby badania opracowano klucz kategoryzacyjny i sporządzono kwestionariusz. Z tekstów opublikowanych w omawianym okresie badawczym na łamach „Gościa Niedzielnego” i „Niedzieli” wynika jednoznaczny przekaz:

że transmisja Mszy online nie jest tożsama z realnym uczestnictwem w Eucharystii, tylko stanowi formę przejściową, dopuszczalną w czasie obowiązującej dyspensy, w wyjątkowych okolicznościach, do których Kościół zaliczył pandemię COVID-19. Z analizy ilościowej wynika też zależność współwystępowania tekstów dziennikarskich z publikowaniem dokumentów kościelnych dotyczących dyspensy i transmisji Mszy online.

SŁOWA KLUCZOWE

transmisje Mszy online, duszpasterstwo online, transmisje religijne w mediach, ślub online, pogrzeb online, Różaniec online, rekolekcje online, dyspensy, komunikowanie religijne

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic and restrictions on the number of believers in churches gave rise to a new phenomenon, previously unknown on such a large scale in religious

communication – online broadcasts of the Mass in various forms: on the websites of individual dioceses, parishes, Polish Episcopate, Catholic magazines and websites, and finally live streaming in social media.

The aim of this article was to investigate how during the first wave of the pandemic (February-December 2020), the two largest national Catholic church weeklies: „Gość Niedzielny” and „Niedziela”, informed about this and about the problems related to it. The research method was adopted: quantitative and qualitative content analysis. An auxiliary method of analyzing the context of press discourse was also used. For the purposes of the study, a categorization key was developed and a questionnaire was prepared.

The texts published during the research period in „Gość Niedzielny” and „Niedziela”

show an unambiguous message: that the online broadcast of the Mass is not the same as actual participation in the Eucharist, it is only a transitional form, permissible during the dispensation in force, under exceptional circumstances, to which the Church passed the COVID-19 pandemic. The quantitative analysis also shows the dependence of the coexistence of journalistic texts with the publication of church documents regarding the dispensation and online transmission of the Mass.

KEYWORDS

mass broadcasts online, pastoral activities online, religious media broadcasts, wedding online, funeral online, rosary online, religious retreat online, ecclesiastical dispensation, religious communication

WPROWADZENIE

Upłynęły 43 lata od chwili, gdy po raz pierwszy w polskiej telewizji można było obejrzeć „liturgię zapośredniczoną”¹, czyli transmisję Mszy świętej. Okazję ku temu stanowiła uroczystość inauguracji pontyfikatu papieża Jana Pawła II w Watykanie (22.10.1978). Natomiast 41 lat temu transmisja Mszy powróciła (po drugiej wojnie światowej) na antenę Polskiego Radia² – medium wciąż chętnie słuchanego przez różnych odbiorców, niezależnie od wieku i wykształcenia³ (warto pamiętać, że transmisja niedzielnych Mszy świętych w mediach stanowiła jeden z 21 postulatów „NSZZ Solidarność” w 1980 r., a w 1992 r. została uchwalona ustawa o radiofonii i telewizji regulująca kwestię transmisji religijnych kościołów

¹ A. Jupowicz-Ginalska, M. Szewczyk, A. Kiciński, B. Przywara, A. Adamski, *Dispensation and Liturgy Mediated as an Answer to COVID-19 Restrictions: Empirical Study Based on Polish Online Press Narration*, „Religions” 2021 z. 12, s. 19.

² [b.a.], *Czterdziestolecie transmisji mszy świętej w Polskim Radiu*, „Polskie Radio” z 20.09.2020, <https://www.polskieradio.pl/7/1579/Artykul/2584252,40lecie-transmisji-mszy-swietej-w-Polskim-Radiu-Posluchaj> (dostęp: 17.02.2021).

³ Szerzej zob. A. Gralczyk, *The role of radio in pre-school education*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2018 nr 2, s. 10.

różnych wyznań). Obecnie nabożeństwa religijne na stałe znalazły swoje miejsce w różnych rozgłośniach radiowych i w stacjach telewizyjnych, pojawiły się także w internecie. Zjawisko transmisji online nie jest więc nowe, chociaż trzeba podkreślić, że dotyczy zasadniczo Mszy św. celebrowanej w niedziele i główne święta kościelne tzw. nakazane (Boże Narodzenie, Trzech Króli, Wielkanoc, Zesłanie Ducha Świętego, Boże Ciało, Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, Uroczystość Wszystkich Świętych).

Wybuch pandemii COVID-19 na początku 2020 r. w dobie „wzrostu znaczenia komunikacji zmediatyzowanej w sytuacji fizycznego dystansu w warunkach pandemii”⁴ diametralnie zmienił tę sytuację. Epidemiczne ograniczenie liczby wiernych w kościołach (początkowo – od 12 marca 2020 r. – do 50 osób, następnie od 20 marca 2020 r. – do 5 osób; od 20 kwietnia – do 1 osoby na 15 metrów kwadratowych świątyni; od 17 maja – 1 osoby na 10 metrów kwadratowych świątyni itd. – wszystko w zależności od bieżących rozporządzeń Rady Ministrów) spowodowało wydawanie przez biskupów dyspens od udziału we Mszy św. niedzielnej i świątecznej oraz kierowanie zachęt do oglądania transmisji online, czyli w czasie rzeczywistym. To sprawiło, że nie tylko znacznie wzrosła liczba transmitowanych Mszy radiowych i telewizyjnych, ale bardzo szybko pojawiły się różne rodzaje transmisji: na stronach internetowych poszczególnych parafii, Episkopatu Polski, a także na stronach wielu diecezji, pism i portali katolickich. Wreszcie – live streaming w social media, co stanowiło największą nowość, jeśli chodzi o życie religijne w pandemii. Jak słusznie podkreśla M. Makuła, „nowa funkcjonalność live streamingu daje szerokie możliwości. W zasadzie każda instytucja i każda osoba prywatna jest w stanie prowadzić własną transmisję na żywo, która może być oglądana przez miliony użytkowników”⁵. To fenomen nieznan dotąd na tak wielką skalę w komunikowaniu religijnym. Pandemia COVID-19 przyczyniła się do powstania nowej ery medialnej, kiedy środki społecznego przekazu zaczęły odgrywać zasadniczą rolę w praktykach religijnych, można powiedzieć, że dzięki mediom praktykowanie wiary stało się w ogóle możliwe. Co więcej, media umożliwiły udział w ślubach transmitowanych online, a nawet w pogrzebach

⁴ T. Goban-Klas, *The Media in the “Liquid” Coronavirus Pandemic of 2020. Communication During Lockdown: Separate but Together*, „Studia Medioznawcze” 2020 t. 21 nr 4, s. 718.

⁵ M. Makuła, *Transmisje Mszy świętych w live streamingu w internecie. Analiza możliwości, postulaty i propozycje*, „Seminare” 2019 t. 40 nr 1, s. 38.

online (ewenementem był pogrzeb znanego duszpasterza ks. Piotra Pawlukiewicza, który miał na You Tube 152 tys. 287 wyświetleń!⁶). W związku z tym zrodziło się jeszcze jedno nowe zjawisko: otóż poszczególne media zaczęły zachęcać do oglądania transmisji Mszy online w innych mediach. Oczywiście jest, że w ten proces od razu włączyły się media katolickie, „szeroko rozpowszechniając transmisje Mszy św. i innych nabożeństw”, dzięki czemu stało się możliwe „celebrowanie przez Kościół najważniejszych tajemnic wiary”⁷.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, w jaki sposób w okresie pierwszej i drugiej fali pandemii (luty-grudzień 2020 r.) włączyły się w powyższy proces dwa największe ogólnopolskie katolickie tygodniki kościelne: „Gość Niedzielny” i „Niedziela”. Podjęto też analizę zależności współwystępowania tekstów dziennikarskich z publikowaniem dokumentów kościelnych dotyczących dyspensy i transmisji Mszy online oraz analizę dotyczącą problemów podejmowanych w związku z tym na łamach ww. tygodników. Sformułowano następujące pytania badawcze: w jaki sposób wspomniane wyżej pisma udzielały odpowiedzi na pytanie, czy udział we Mszy św. transmitowanej stanowi pełen w niej udział czy tylko namiastkę prawdziwego uczestnictwa? Jaką rolę odegrały tygodniki w ukazywaniu procesu zmian religijności Polaków oraz w propagowaniu nowej funkcji mediów w komunikowaniu religijnym? Należy zaznaczyć, że tygodniki te zajmowały się jedynie transmisjami w rycie rzymskokatolickim i tego dotyczy niniejszy artykuł.

ŹRÓDŁA, ZAKRES CZASOWY, METODOLOGIA

Badaniem objęto dwa wymienione tygodniki katolickie mające status „kościelnych”, czyli wydawanych przez kurie diecezjalne⁸, ponieważ mają one największy

⁶ Ks. dr P. Pawlukiewicz, kapłan archidiecezji warszawskiej, rekolekcjonista i autor książki, zmarł 21.03.2020 r.; jego pogrzeb odbył się 25.03.2020 r., w katedrze św. Floriana na warszawskiej Pradze. Był transmitowany na You Tube, zob. https://www.youtube.com/watch?v=z-Nq_F6j3Dc (dostęp: 15.02.2021).

⁷ Zob. A. Jupowicz-Ginalska, M. Szewczyk, A. Kiciński, B. Przywara, A. Adamski, art. cyt., s. 22.

⁸ „Gość Niedzielny” jest wydawany przez Kurie Archidiecezji Katowickiej, „Niedziela” zaś przez Kurie Archidiecezji Częstochowskiej. Szerzej o tygodnikach katolickich zob. także: R. Leśniczak, *Wizerunek zgromadzeń zakonnych w prasie polskiej (2013–2016)*, Warszawa 2019, s. 107–110.

nakład⁹ oraz najszerzy zasięg¹⁰. Materiał badawczy stanowiły wszystkie teksty, które ukazały się w drukowanej edycji „Gościa Niedzielnego” i „Niedzieli” w okresie od 1 lutego do 31 grudnia 2020 r. Objęto kwerendą 48 ogólnopolskich wydań „Gościa Niedzielnego” i 48 numerów ogólnopolskich wydań „Niedzieli”. W przypadku „Niedzieli” wzięto też pod uwagę teksty z wydań lokalnych, ale jedynie te, które zostały włączone do ośmiu numerów wydań ogólnopolskich (we wspomnianych numerach z powodu pandemii zawieszono osobne wydania 8-stronicowych edycji diecezjalnych). Przebadano całą zawartość pism, a więc artykuły należące do różnych gatunków dziennikarskich (notatki, informacje, wzmianki, teksty publicystyczne, wywiady, felietony, komentarze, wstępniaki itd.), w których przynajmniej jeden raz wystąpiły słowa – klucze: transmisje Mszy online, duszpasterstwo online, transmisje religijne w mediach, ślub online, pogrzeb online, Różaniec online, rekolekcje online, dyspensa, komunikowanie religijne. Ze względu na obszerny zakres materiału, nie podjęto osobnej analizy zawartości wizualnej towarzyszącej poszczególnym artykułom: fotografii, rysunków, infografik.

Zakres czasowy analizy obejmuje okres od 1 lutego do 31 grudnia 2020 r. Przyjęto założenie, że punktem wyjścia do badań jest wydanie przez przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski pierwszego komunikatu „w związku z możliwością pojawienia się koronawirusa na terenie Polski”¹¹, a następnie opublikowanie

⁹ „Gość Niedzielny” ma nakład 153 tys. egz.; relacja ustna W. Dąbrowska-Macura, zastępca redaktora naczelnego (mail do autorki niniejszego artykułu z dn. 2.03.2021); „Niedziela” – nakład waha się od 80 tys. do 120 tys. egz. w okresie świątecznym; relacja ustna M. Książek, dyrektor ds. marketingu (mail do autorki niniejszego artykułu z dn. 5.03.2021). Należy dodać, że „Gość Niedzielny” należy do Związku Kontroli Dystrybucji Prasy.

¹⁰ Do katolickich tygodników kościelnych zaliczają się też: „Przewodnik Katolicki” wydawany przez Kurię Archidiecezji Poznańskiej – nakład wynosi 40 tys. egz., zob. <https://www.swietywojciech.pl/Wydawnictwo/Blog/Przewodnik-katolicki-najpopularniejsze-katolickie-czasopismo> (dostęp: 2/02.2021) oraz „Idziemy” – wydawane przez Kurię Diecezji Warszawsko-Praskiej – nakład wynosi 19 tys. 500 (plus e-wydania), zob. <http://idziemy.pl/dynamic/reklama> (dostęp: 2/02.2021). Natomiast „Tygodnik Powszechny” nie jest wydawany przez kurię diecezjalną. Ma przydomek: „katolicki”, co oznacza istnienie oficjalnie zatwierdzonego asystenta kościelnego. Nakład wynosi ok. 27 tys., zob. <https://www.press.pl/tresc/6086-9,tygodniki-z-mniejszymi-nakladami-po-zamknieciu-czesci-punktow-sprzedazy> (dostęp: 2/02.2021).

¹¹ Chodzi o *Komunikat abpa S. Gądeckiego z 28.02.2020 r.* <https://episkopat.pl/przewodniczacy-kep-o-koronawirusie-zachecam-duchowienstwo-i-wiernych-do-zachowania-zwi-ekszonej-ostroznosci-2/> (dostęp: 5.02.2021).

zarządzenia Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski na temat pierwszej dyspensy od uczestnictwa w niedzielnej i świątecznej Mszy św. i wystosowanie zachęty do „duchowej łączności ze wspólnotą Kościoła poprzez transmisje radiowe, telewizyjne lub internetowe”¹². Analiza kończy się natomiast w grudniu 2020 r., w okresie schyłkowym drugiej fali pandemii, kiedy transmisje Mszy online stały się już czymś zupełnie naturalnym i powszechnym, wręcz rekomendowanym przez Kościół.

Odnaleziono 65 publikacji: 25 z „Gościa Niedzielnego” oraz 40 z „Niedzieli”, w których poruszana (bądź tylko wzmiankowana) była tematyka transmisji nabożeństw liturgicznych online i w których występowały wyżej wspomniane słowa-klucze. Jest to pełna, systematyczna próba badawcza. W niniejszym artykule jako metodę badawczą przyjęto jakościową i ilościową metodę analizy zawartości, opartą na modelu statystycznym i korelacyjnym, w ujęciu M. Lisowskiej-Magdziarz¹³. Ze względu na złożoność podjętej tematyki, dla jej zrozumienia niezbędne jest ukazanie kontekstu społeczno-religijnego poruszanych w artykułach wątków, stąd pomocniczo zastosowano również metodę analizy kontekstu dyskursu prasowego¹⁴. Posłużono się opracowanym na potrzeby badania kluczem kategoryzacyjnym i sporządzono kwestionariusz¹⁵.

Aby odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób na łamach „Gościa Niedzielnego” i „Niedzieli” został zaprezentowany problem transmisji Mszy online, sformułowano tezę, że oba tygodniki podjęły powyższy temat w podobnej liczbie publikacji oraz przy identycznej ekspozycyjności, ukazując przemiany religijności w związku z transmisjami online, stawiając diagnozy, pogłębiając problem, wyraźnie dostrzegając nową rolę mediów w życiu religijnym.

¹² Zob. Zarządzenie 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12.03.2020 r., „Episkopat Polski” z 12.03.2020, <https://episkopat.pl/zarzadzenie-nr-1-2020-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-12-marca-2020-r/> (dostęp: 5.01.2021).

¹³ Zob. M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów: przewodnik dla studentów wersja 1.1*, Kraków 2004, s. 23–65. por. *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess (red.), Kraków 2018, s. 113–166; R.D. Wimmer, J.R. Dominick, *Mass media. Metody badań*, przekład T. Korłowicz, Kraków 2008, s. 209–212.

¹⁴ Zob. M. Lisowska-Magdziarz, dz. cyt., s. 53–59.

¹⁵ Według schematu. M. Lisowskiej-Magdziarz, zob. tamże, s. 54–57.

Klucz kategoryzacyjny wraz z cechami i kategoriami

Badana cecha i definicja cechy	Kategorie i definicje w ramach badanej cechy
I TEMATYKA PUBLIKACJI	<ol style="list-style-type: none"> 1. Znaczenie Mszy online – prawdziwa czy substytut? 2. Przewodnik po Mszy online – w jaki sposób prawidłowo oglądać liturgię transmitowaną online? 3. Transmisje Mszy on line wzmacniają czy osłabiają wiarę? Skutki transmisji online dla religijności. 4. Nowa rola mediów tradycyjnych i społecznościowych w ewangelizacji. 5. Nowe formy duszpasterstwa online (transmisje modlitw, adoracji, rekolekcji, czuwań).
II NAUCZANIE PAPIEŻA FRANCISZKA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teksty informacyjne w kontekście komunikatów watykańskich i działalności papieża Franciszka. 2. Teksty publicystyczne w kontekście komunikatów watykańskich i działalności papieża Franciszka. 3. Wywiady w kontekście komunikatów komunikatów i działalności papieża Franciszka. 4. Dokumenty Watykanu publikowane in extenso. 5. Cytowane fragmenty dokumentów watykańskich.
III NAUCZANIE KEP	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teksty informacyjne w kontekście komunikatów Konferencji Episkopatu Polski. 2. Teksty publicystyczne w kontekście komunikatów Konferencji Episkopatu Polski. 3. Wywiady w kontekście komunikatów Konferencji Episkopatu Polski. 4. Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski, publikowane w całości. 5. Cytowane fragmenty komunikatów Konferencji Episkopatu Polski.

Źródło: Opracowanie własne.

Do przeprowadzenia badań sformułowano następujące hipotezy kierunkowe HK1-HK5:

- HK1. Msze online nie są tym samym, co msza św. odprawiana w kościele.
- HK2. Oglądanie transmisji Mszy online wymaga wiedzy na temat istoty Eucharystii i życia sakramentalnego.
- HK3. Transmisje Mszy online wywierają wpływ na stopień religijności społeczeństwa.
- HK4. Przy okazji transmisji Mszy online „Gość Niedzielny” i „Niedziela” prezentują nowe formy duszpasterstwa online, np. adoracje online, czuwania modlitewne online, Różaniec online itp.
- HK5. Oba tygodniki ukazują nową rolę mediów w kształtowaniu religijności w okresie pandemii.

Natomiast hipoteza badawcza brzmi: autorzy tekstów obu tygodników ukazują istotę Mszy transmitowanej online jako formę zastępczą, możliwą tylko w okresie pandemii, w czasie obowiązującej dyspensy od uczestnictwa w niedzielnej i świątecznej Mszy św. odprawianej w kościele. Przyjęto założenie, że opublikowane artykuły stanowią rodzaj swoistego przewodnika po Mszy transmitowanej online, a także ukazują skutki transmisji dla religijności Polaków i przedstawiają inne, nieznane dotąd formy duszpasterstwa online, wreszcie, akcentują rolę mediów w kształtowaniu religijności w okresie pandemii oraz w komunikowaniu religijnym.

WYNIKI ILOŚCIOWEJ ANALIZY ZAWARTOŚCI

Poniższe tabele prezentują wyniki badań podjętych w niniejszym artykule.

TEMATYKA PUBLIKACJI

– liczba tekstów przyporządkowana do danej kategorii

Tabela 1

	Znaczenie Mszy online	Przewodnik po Mszy online	Skutki transmisji online dla religijności	Nowa rola mediów	Inne formy duszpasterstwa online oraz reklamy
Gość Niedzielny	6	4	6	10	7 + 1 reklama
Niedziela	6	3	4	10	14 + 9 reklam

Źródło: oprac. własne.

NAUCZANIE PAPIEŻA FRANCISZKA

– liczba tekstów przyporządkowana do danej kategorii

Tabela 2

	Teksty informacyjne	Teksty publicystyczne	Wywiady	Komunikaty in extenso	Cytowane fragmenty
Gość Niedzielny	3	3	0	0	2
Niedziela	3	1	0	0	2

Źródło: oprac. własne.

NAUCZANIE KEP

– liczba tekstów przyporządkowana do danej kategorii

Tabela 3

	Teksty informacyjne	Teksty publicystyczne	Wywiady	Komunikaty in extenso	Cytowane fragmenty
Gość Niedzielny	3	5	1	0	3
Niedziela	3	4	0	0	3

Źródło: oprac. własne.

Liczba publikacji przyporządkowanych do danej kategorii dowodzi, że tematyce transmisji nabożeństw liturgicznych online „Gość Niedzielny” i „Niedziela” poświęciły porównywalny procent objętości poszczególnych numerów.

Liczba publikacji przyporządkowanych do danej kategorii dowodzi, że oba tygodniki tematyce transmisji nabożeństw liturgicznych online poświęciły porównywalny procent objętości poszczególnych numerów. Obrazują to przykłady wydań „Gościa Niedzielnego” i „Niedzieli” datowanych:

- 1) na początek I fali pandemii: 5 kwietnia 2020 r., kiedy w obu pismach ww. tematyka została podjęta w rubrykach „Temat Gościa i analogicznie „Temat numeru”);
- 2) na początek nowego roku liturgicznego, jakim jest adwent: 29 listopada 2020 r.

ad. 1. W numerze „Gościa Niedzielnego” z 5.04.2020 r. teksty dotyczące transmisji online ukazały się na 6 kolumnach (na 76 wszystkich kolumn), co stanowi 7,9 proc. objętości numeru¹⁶.

¹⁶ W. Lewandowski, *Domowe świętowanie*, „Gość Niedzielny”, 5.04.2020, s. 26–28 (3 kolumny); F. Kucharczak, *Kościół poza kościołem*, „Gość Niedzielny” 5.04.2020, s. 35–37 (2 kolumny); T. Gałuszka, *Kościół wirtualny i wspólnotowy*, „Gość Niedzielny” 5.04.2020, s. 43 (1 kolumna). Razem – 6 kolumn.

W numerze „Niedzieli” z 5.04.2020 r. teksty dotyczące transmisji online ukazały się na 7 kolumnach (na 68 wszystkich kolumn), co stanowi 10,3 proc. objętości numeru¹⁷.

ad. 2. W numerze „Gościa Niedzielnego” z 29.11.2020 r. teksty dotyczące transmisji online ukazały się na 2,5 kolumnach (na 76 wszystkich kolumn), co stanowi 3,3 proc. objętości numeru¹⁸.

W numerze „Niedzieli” z 29.11.2020 r. teksty dotyczące transmisji online ukazały się na 2,5 kolumnach (na 68 wszystkich kolumn), co stanowi 3,6 proc. objętości numeru¹⁹.

Należy też podkreślić, że w obu tygodnikach teksty dotyczące transmisji online zamieszczano w eksponowanych miejscach numeru, czyli na pierwszych trzech stronach lub na kolumnach cover story, na stronach parzystych, również na kolejnych stronach w pierwszej części pism, także w ich części drugiej i na końcu. Tematyka transmisji online jest więc obecna na łamach obu pism w sposób ciągły, można stwierdzić, że przeplata się z tekstami o innej problematyce, przez co jest stale obecna i zyskuje wysoką rangę. Należy też podkreślić, że 2 razy (w tym samym czasie) oba tygodniki wyeksponowały problematykę transmisji online jako najważniejszą w numerze: w „Gościu Niedzielnym” datowanym na 29 marca i na

¹⁷ J. Grabowski, *Eucharystia w domu*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 3 (1 kolumna); J. Chyła, *Namiastka na czas pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 14 (1 kolumna); A. Put, *Uczestniczę czy oglądam*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 15 (1 kolumna); *Transmisje niedzielnych Mszy św. z kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej na Jasnej Górze, reklama*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 31 (0,5 kolumny); B. Pieczykura, *Parafia online*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 47 (0,5 kolumny); P. Nowosielski, *W kościołach, na ulicach, w domach*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 50 (0,5 kolumny); W. Wesołowski, *Porady online w czasie pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 50 (0,5 kolumny); A. Bandura, *Mimo drzwi zamkniętych*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 53 (0,5 kolumny); P. Lorenc, *Widorekolekcje*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 57 (0,5 kolumny); A. Put, *e-Kościół w czasach kwarentanny*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 64 (1 kolumna). Razem – 7 kolumn.

¹⁸ *Zgromadzeni na świętej wieczerzy*. Z abp. W. Skworcem rozmawia A. Macura, „Gość Niedzielnego”, 29.11.2020, s. 28–29 (2 kolumny); M. Kindziuk, *Czego katolicy szukają w sieci*, „Gość Niedzielnego” 29.11.2020, s. 38 (0,5 kolumny). Razem – 2,5 kolumny.

¹⁹ [b.a.], *Biskupi online*, „Niedziela”, 29.11.2020, s. 9 (0,25 kolumny); jk, *W okrojonej formie*, „Niedziela”, 29.11.2020, s. 8 (0,25 kolumny); M. Frukacz, *Niecodzienne rekolekcje*, „Niedziela”, 29.11.2020, s. 16–17 (2 kolumny). Razem – 2, 5 kolumny.

5 kwietnia teksty ukazały się w rubryce „Temat Gościa”²⁰; w „Niedzieli” datowanej na 29 marca i 5 kwietnia teksty ukazały się w rubryce „Temat numeru”²¹. Należy zauważyć, że każdy artykuł był zobrazowany zdjęciem lub kilkoma zdjęciami, co dodatkowo wzmacnia przekaz. Warto również podkreślić, że oba pisma dokładnie w tym samym czasie opublikowały swoje pierwsze teksty na temat transmisji Mszy online: w numerze datowanym na 22 marca 2020 r., czyli w pierwszym numerze, który ukazał się po wydaniu zarządzenia Rady Stałej z dn. 12.03.2020 r.²² (w „Gościu Niedzielnym”: *Nadzwyczajne środki na nadzwyczajne zagrożenie*²³; *Eucharystia w czasie pandemii. Wielka promocja Mszy św.*²⁴; w „Niedzieli”: *„Modlitwa suplikacji o oddalenie epidemii”*²⁵). Wszystko to wyraźnie wskazuje na identyczną linię redakcyjną obu pism w kontekście tematyki transmisji Mszy online, świadczy o tym, że oba tygodniki uznały temat za istotny. Oba pisma zamieszczały teksty w tonie aprobującym transmisje online.

W obu tygodnikach teksty dotyczące transmisji online zamieszczano w eksponowanych miejscach numeru. Należy też podkreślić, że 2 razy (w tym samym czasie) oba pisma wyeksponowały tę problematykę jako najważniejszą w numerze.

²⁰ Sz. Babuchowski, *Dajemy radę*, „Gość Niedzielny”, 29.03.2020, s. 24–27; W. Lewandowski, *Domowe świętowanie*, „Gość Niedzielny”, 5.04.2020, s. 26–28.

²¹ J. Chyła, *Czy chodzenie do kościoła wymaga dziś odwagi?*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 12; K. Woynarowska, *Kwarantanna nie może nas oddzielić od Boga*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 13–14; J. Chyła, *Namiastka na czas pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 14; A. Put, *Uczestniczę czy oglądam*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 15.

²² Zob. „Zarządzenie 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12.03.2020 r.”; <https://episkopat.pl/zarzadzenie-nr-1-2020-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-12-marca-2020-r/>, „Episkopat Polski” z 12.03.2020, (dostęp: 5.02.2021).

²³ A. Macura, *Nadzwyczajne środki na nadzwyczajne zagrożenie*, w: „Gość Niedzielny”, 22.03.2020, s. 4.

²⁴ A. Macura, *Eucharystia w czasie pandemii. Wielka promocja Mszy św.*, „Gość Niedzielny”, 22.03.2020, s. 6.

²⁵ S. Tomoń, *Modlitwa suplikacji o oddalenie epidemii*, „Niedziela”, 22.03.2020, s. 9.

Wyniki przeprowadzonych badań świadczą o tym, że zarówno „Gość Niedzielny”, jak i „Niedziela” zamieszczały publikacje w różnych gatunkach dziennikarskich (wzmianki, notatki, teksty informacyjne, publicystyczne, wywiady, komentarze, felietony, wstępniaki, przegląd prasy). Bez wątpienia, owa różnorodność ułatwiała odbiór oraz interpretację treści. Jak podkreśla M. Lisowska-Magdziarz, „identyfikacja przynależności gatunkowej poszczególnych tekstów medialnych pomaga w zrozumieniu treści i wpisaniu ich w już istniejącą strukturę wiedzy”²⁶. Należy zaakcentować, że w obu tygodnikach opublikowano taką samą liczbę tekstów publicystycznych (10), co świadczy o tym, że obie redakcje uznały tematykę transmisji online za wymagającą pogłębionej refleksji oraz interpretacji, publicystyka bowiem, w odróżnieniu od informacji, interpretuje rzeczywistość i ma na celu wywołanie określonej reakcji u odbiorcy²⁷. Liczba tekstów pisanych w pozostałych gatunkach dziennikarskich w obu tygodnikach zasadniczo jest podobna. Wyrażna różnica jest widoczna jedynie w proporcjach tekstów informacyjnych (w „Gościu Niedzielnym – 10, w „Niedzieli” – 23). Jak wynika z analizy, tak znaczna przewaga tekstów informacyjnych w „Niedzieli” wiąże się z dołączeniem do 8 wydań ogólnopolskich „Niedzieli” w omawianym okresie (luty-grudzień 2020 r.) 19 edycji diecezjalnych tego tygodnika (w każdym numerze dodano po 1 kolumnie każdej edycji, czyli w sumie 19 kolumn), z uwzględnieniem informacji bardzo szczegółowych, dotyczących poszczególnych regionów Polski. Obrazują to wybrane przykłady:

1. „Niedziela” z 29.03.2020 r.:

- „Niedziela legnicka”, „Transmisje internetowe”²⁸ – tekst informujący, z jakich parafii na terenie diecezji legnickiej są transmitowane Msze św. online.
- „Niedziela łódzka”, „Jesteśmy bliżej siebie”²⁹ – tekst informujący o codziennej transmisji Mszy św. z domowej kaplicy abpa Grzegorza Rysia, a także

²⁶ M. Lisowska-Magdziarz, *Znaki na uwieźi. Od semiologii do semiotyki mediów*, Kraków 2019, s. 356.

²⁷ Por. R. Leśniczak, *Czy tygodnik katolicki „Niedziela” poparł Prawo i Sprawiedliwość w kampanii parlamentarnej w 2019 r.? Studium medioznawcze*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2020, nr 2, s. 172.

²⁸ W. Wesołowski, *Transmisje internetowe*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 50.

²⁹ J. Kunikowska, *Jesteśmy bliżej siebie*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 52.

o innych formach transmisji online na terenie archidiecezji łódzkiej, np. rekolekcjach, spotkaniach modlitewnych, nowennach.

2. „Niedziela” z 5.04.2020 r:

- „Niedziela Sosnowiecka”, „Wideorekolekcje”³⁰ – tekst informacyjny na temat rekolekcji online na You Tubie oraz na stronach parafii Najświętszej Maryi Panny Wspomożenia Wiernych w Sosnowcu-Juliuszu.

3. „Niedziela” z 12–19.04.2020 r:

- „Niedziela legnicka”, „Wzmocnijmy duchową łączność”³¹ – list bpa Zbigniewa Kiernikowskiego, który wyraża radość z „możliwości uczestniczenia w celebracjach za pośrednictwem współczesnych środków przekazu”³².

Ponadto, w „Niedzieli” publikowano osobne teksty informacyjne stanowiące zapowiedzi transmisji Mszy online na Jasnej Górze, co wiąże się z faktem, że pismo jest wydawane przez Kurię Archidiecezji Częstochowskiej, na terenie której znajduje się Klasztor oo. Paulinów i działające przy nim Sanktuarium Maryjne na Jasnej Górze (np. „Zmiany w transmisjach Mszy św.”³³; „Modlitwa w czasie obostrzeń”³⁴). Z tego samego powodu w 9 numerach „Niedzieli” zamieszczono 9 reklam dotyczących transmisji online na Jasnej Górze, co wskazuje, że redakcja tygodnika docenia również wartość reklamy religijnej, stanowiącej przecież, jak słusznie podkreśla K. Stępniaak, „jeden z elementów komunikacji danej religii Kościoła czy wyznania, którego celem jest przekazywanie informacji oraz promocja wartości, idei i usług o charakterze religijnym, a także kształtowanie postaw i zachowań właściwych danej religii, Kościoła czy wyznania”³⁵. W „Gościu Niedzielnym” natomiast teksty informacyjne dotyczyły omawianej problematyki głównie w kontekście ogólnopolskim (np. „msza św. i koronka w telewizji” – o transmisjach

³⁰ P. Lorenc, *Wideorekolekcje*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 57.

³¹ Z. Kiernikowski, *Wzmocnijmy duchową łączność*, „Niedziela”, 12–19.04.2020, s. 67.

³² Tamże.

³³ B.a., *Zmiany w transmisjach Mszy św.*, „Niedziela”, 12.07.2020, s. 9.

³⁴ B.a., *Modlitwa w czasie obostrzeń*, „Niedziela”, 1.11.2020, s. 5.

³⁵ K. Stępniaak, *Reklama religijna a nowa ewangelizacja. Wyzwania i możliwości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2019 z. 1, s. 198.

Mszy św. i Koronki do Bożego Miłosierdzia w telewizji publicznej³⁶; „Wielkanoc w Watykanie bez wiernych” – tekst zapowiadający „bezprecedensową sytuację”, kiedy to w czasie Wielkiego Tygodnia oraz w Wielkanoc wszystkie celebracje będzie można zobaczyć „jedynie za pośrednictwem transmisji”³⁷; „Czy pandemia zabija religijność? Niekoniecznie!” – wyniki sondażu CBOS na temat religijności w czasie pandemii: „Z transmisji [Mszy św. niedzielnej] w mediach korzystali niemal wszyscy – 98 proc. wiernych”³⁸). Na łamach „Gościa Niedzielnego” widoczna jest też wyraźna przewaga wywiadów – opublikowano ich 4 (podczas gdy w „Niedzieli” – 1). Są to następujące rozmowy:

- 1) z abp. S. Gądeckim, przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski³⁹ (padły ważne słowa abpa Gądeckiego, m.in.: „Jako wspólnota Kościoła dowartościowaliśmy też media elektroniczne i internet. Wiele osób zaczęło pogłębiać swoją kulturę religijną, korzystając z wartościowych zasobów sieci”⁴⁰)
- 2) z ks. prof. W. Przyczyną (wyjaśniał znaczenie Mszy online: „Oglądanie transmisji ma sens, nawet gdy nie jest to Eucharystia, lecz jej elektroniczny obraz. Dzięki niej, osoby, które nie mogą być w realnym czasie w kościele, mają możliwość duchowego zjednoczenia w realnym czasie z Eucharystią celebrowaną w kościele”⁴¹)
- 3) z Mają Sowińską (o oddziaływaniu „transmisji modlitw uwielbienia, które niosą wewnętrzną pokój”⁴²)
- 4) z abp. W. Skworcem (o Kościele, który „szybko się odnalazł w nowej sytuacji przedstawiając przez różne media ofertę duszpasterską – poczynając od transmisji Mszy św., nabożeństw, aż po katechezy organizowane online”⁴³).

³⁶ M. Kalbarczyk, *Msza św. i koronka w telewizji*, „Gość Niedzielnny”, 4.10.2020, s. 7.

³⁷ F. Kucharczak, *Wielkanoc w Watykanie bez wiernych*, „Gość Niedzielnny”, 22.03.2020, s. 8.

³⁸ A. Macura, *Czy pandemia zabija religijność? Niekoniecznie*, „Gość Niedzielnny”, 8.11.2020, s. 4.

³⁹ *Czas próby wiary, miłości i solidarności*. Z abp. Stanisławem Gądeckim rozmawia B. Łoziński, „Gość Niedzielnny”, 7.06.2020, s. 20.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ *Jak przeżyć Mszę w telewizji*. Z ks. W. Przyczyną rozmawia J. Jureczko-Wilk, „Gość Niedzielnny”, 22.11.2020, s. 32.

⁴² *Życie w zachwycie*. Z Mają Sowińską rozmawia M. Jakimowicz, „Gość Niedzielnny”, 26.10.2020, s. 30.

⁴³ *Zgromadzeni na świętej wieczerzy*. Z abp. W. Skworcem rozmawia A. Macura, „Gość Niedzielnny”, 29.11.2020, s. 29.

W „Niedzieli”, jak już wspomniano, ukazał się 1 wywiad – z Grzegorzem Kuklą, programistą z Ustronia (o aplikacji modlitewnej na telefon „naszemodlitwy.pl”, i o tym, czy aplikacja może pomóc w czasach COVID-19)⁴⁴.

Należy odnotować, że w „Niedzieli” problem transmisji online pojawiał się również w takich rubrykach, jak „Listy do redakcji” (list pt. „To nie jest tak”, w którym czytelniczka pisze o uczestnictwie w celebracjach online i wyraża przekonanie, że nie wieszczę to wcale końca Kościoła, jaki znaliśmy: „Nie sądzę, by do tego doszło, a iskra nadziei, że mam rację, pojawiła się, gdy uczestniczyłam – a ze mną 9 tys. ludzi – w wielkopiątkowej liturgii transmitowanej z kościoła Ojców Dominikanów. Uwaga! To była jedna z setek transmisji, bo przeprowadzały je ze swoich kościołów nawet niewielkie wiejskie parafie”⁴⁵) czy „Prasa zagraniczna” (np. „Ślub on-line” – na temat oczekiwań wirtualnych ślubów kościelnych w Singapurze; „Madryt ciągle się modli”⁴⁶ – o przestrzeganiu higieny przez celebrytów w czasie transmisji on-line).

Wyniki badań wyraźnie wskazują zatem na bogactwo gatunków dziennikarskich, w jakich podejmowano w obu pismach omawianą problematykę, co świadczy o tym, że zarówno redakcja „Gościa Niedzielnego”, jak i „Niedzieli” urozmaicały formę podania tematyki, traktując ją, jak już wspomniano wyżej, jako istotną, wymagającą interpretacji. W obu tygodnikach dostrzeżono też wartość ewangelizacyjną obecności transmisji online w mediach społecznościowych, które – jak trafnie ocenia M. Przybysz – są „nowym narzędziem komunikacji społecznej i jednocześnie wyzwaniem dla Kościoła, nową agorą”⁴⁷. Mimo to, iż nie są one „z natury medium religijnym”, ale „mogą stać się skutecznym narzędziem do promowania praktyk religijnych”⁴⁸.

⁴⁴ *Potrzebujesz wsparcia modlitewnego?*. Z G. Kuklą rozmawia M. Jaworska, „Niedziela” 26–28.06.2020, s. 52–53.

⁴⁵ I. Jajkowska, *To nie jest tak...*, „Niedziela”, 31.05.2020, s. 55.

⁴⁶ D. Banaszekiewicz, *Madryt ciągle się modli*, „Niedziela”, 12–19.04.2020, s. 23.

⁴⁷ M. Przybysz, *Kościół w social media. Komunikacja instytucji eklesjalnych w mediach społecznościowych w perspektywie medioznawczej i teologicznej*, „Kultura-media-teologia” 2018 nr 35, s. 154.

⁴⁸ A. Graczyk, *Social media as an effective pastoral tool*, „Forum Teologiczne” 2020, s. 240.

ZNACZENIE MSZY TRANSMITOWANEJ ONLINE

Według nauczania Kościoła Katolickiego Eucharystia stanowi „źródło i szczyt życia chrześcijańskiego, oznacza i urzeczywistnia komunie życia z Bogiem i jedność Ludu Bożego”⁴⁹. Dlatego papież Benedykt XVI stwierdził, że obraz Eucharystii tylko „przedstawia rzeczywistość, ale jej samej nie uobecnia”⁵⁰. Stąd też transmisja Mszy św. daje tylko pewną możliwość „partycypacji w liturgii transmiedialnej”⁵¹ – jak dowodzi A. Draguła – „to, co się ukazuje na ekranie telewizora, jest jedynie symulakrem zbawczej rzeczywistości”⁵². Także „rzeczywistość wirtualna nie może stać się zamiennikiem prawdziwej wspólnoty ludzkiej, wcielonej rzeczywistości sakramentów i liturgii, czy też bezpośredniego głoszenia Ewangelii, może jednak je uzupełniać i wspierać”⁵³. Kościół nie traktuje transmisji jako równoznacznej z udziałem w Eucharystii w pełnym jej wymiarze, gdyż jest ona „pozbawiona żywego uczestnictwa w wydarzeniu dającym łaskę, bezpośredniego kontaktu ze wspólnotą, kontekstu liturgii”⁵⁴ – podkreśla K. Marcyński. Podobnie, „homilia transmitowana przez media elektroniczne nie jest „przepowiadaniem słowa Bożego w pełnym jego wymiarze”⁵⁵, pozostaje „przygotowaniem do osobistego spotkania z Chrystusem”⁵⁶.

Do chwili wybuchu pandemii COVID-19 transmisje Mszy online stanowiły dopuszczalną formę „uczestnictwa” w Eucharystii tylko w wyjątkowych wypadkach, przede wszystkim choroby lub sprawowania opieki nad osobami chorymi. Kiedy po pojawieniu się koronawirusa i wprowadzeniu przez Kościół nowych warunków dyspensy ta sytuacja uległa zmianie, w badaniach naukowych na nowo i stosunkowo szybko podjęto refleksję nad znaczeniem transmisji Mszy online,

⁴⁹ Zob. „Katechizm Kościoła Katolickiego”, Poznań 1994.

⁵⁰ Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Sacramentum caritatis: o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Kraków 2007 nr 57, s. 74.

⁵¹ Szerzej zob. A. Draguła, *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy Świętej w radiu i telewizji*, Zielona Góra 2009, s. 222–316.

⁵² A. Draguła, *Fides ex visu. O medialnych wizualizacjach wiary*, „Polonia Sacra” 2019 nr 4, s. 170.

⁵³ M. Przybysz, *Nowe życie w Chrystusie w nowej ewangelizacji w mediach*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 2015 nr 2, s. 327–328.

⁵⁴ K. Marcyński, *Komunikacja religijna i media*, Kraków 2016, s. 146.

⁵⁵ Tamże, s. 145.

⁵⁶ Tamże.

stawiając zasadnicze pytanie: czy uczestniczymy we Mszy św. czy uczestniczymy w transmisji? Czy jest to rzeczywiste wydarzenie sakralne czy raczej, by użyć słów A. Draguły, „teatr uczestniczący?”⁵⁷. Analizowano sposób przedstawiania w internecie oraz mediach drukowanych i elektronicznych problem dyspensy i stanowiska Kościoła na temat celebracji nabożeństw online⁵⁸, kwestię transmisji online w katechezie i w kontekście nowej ewangelizacji⁵⁹, omawiano temat recepcji dokumentów kościelnych na temat dyspensy i transmisji w tygodnikach „Gość Niedzielny”, „Niedziela”, „Tygodnik Powszechny” oraz dwumiesięczniku „Polonia Christiana” (ale tylko w początkowym okresie pandemii od lutego do maja 2020 roku i tylko pod kątem jednego tematu)⁶⁰, podjęto badania na temat religijności w okresie pandemii COVID-19 na podstawie serwisu internetowego „Gazety Wyborczej”⁶¹. Podejmowano głębszą refleksję na temat komunikowania religijnego w „wyjątkowym” kontekście epidemii koronawirusa w związku z zaleceniami duszpasterskimi⁶², dostrzeżono też, że epidemia wyraźnie wzmocniła „również inny proces obserwowany w obrębie polskiego katolicyzmu – dyferencjacji”⁶³. Już na początku pandemii akcentowano, że transmisje online stanowią bardzo trudną formę przekazu, która „musi mieć sobie tylko właściwą specyfikę, która w niczym nie będzie przypominała show, koncertu, reportażu”⁶⁴.

Oczywiste jest, że refleksję na ten temat podjęły również dwa największe tygodniki kościelne w Polsce: „Gość Niedzielny i „Niedziela”. Oba pisma zamieściły

⁵⁷ A. Draguła, *Eucharystia zmediatyzowana...*, dz. cyt., s. 183.

⁵⁸ Zob. A. Jupowicz-Ginalska, M. Szewczyk, A. Kiciński, B. Przywara, A. Adamski, art. cyt., s. 1–28.

⁵⁹ R. Chrzanowska, *Remote Teaching of Religious Education in Polish Schools as a Form of Evangelization and Catechesis during the Epidemic Threat Abstract This article discusses the current situation of the Church, „The Person and the Challenges”* 2020 t.11 nr 2, s. 47–64.

⁶⁰ M. Gonera, *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, „Com.press” 2020 nr 3, s. 88–98.

⁶¹ Zob. K. Flasiński, *Kościół katolicki i jego społeczność na łamach serwisu internetowego „Gazety Wyborczej” podczas epidemii COVID-19*, „Kultura-media-teologia” 2020 nr 43, s. 65–87.

⁶² Zob. R. J. Pastwa, *Komunikowanie religijne na przykładzie Kościoła katolickiego w Polsce z uwzględnieniem kontekstu pandemii koronawirusa*, „Kultura-media-teologia” 2020 nr 41, s. 38–60.

⁶³ G. Sadłoń, *Zacieśnianie czy rozrywanie immanentnej ramy? Polski katolicyzm wobec epidemii koronawirusa*, „Wieś i Rolnictwo” 2020 nr 3, s. 19.

⁶⁴ M. Gajdecka-Majka, *Eucharystia celebrowana w dobie pandemii. Studium teologiczno-socjologiczne*, „Studia Elbląskie” 2020 nr 21, s. 323–334.

identyczną liczbę tekstów (6) poruszających kwestię znaczenia Mszy online. Jak zauważył A. Macura w „Gościu Niedzielnym” (datowanym na 22 marca 2020 r., a więc na początku pandemii), „staliśmy się świadkami (i uczestnikami) wielkiej, niespotykanej dotąd promocji Eucharystii w mediach różnych nurtów i przekonania (...) „chyba we wszystkich znaczących stacjach telewizyjnych i na wielkich portalach internetowych pojawiły się wyjaśnienia (na ogół kompetentne), jak uczestniczyć we Mszy św. , korzystając z telewizyjnej, radiowej czy internetowej transmisji”⁶⁵. Także autorzy innych artykułów praktycznie od początku pandemii zaczęli się zastanawiać, czy msza online jest tym samym, co msza odprawiana „na żywo” w kościele. I tak F. Kucharczak w tekście pt. Kościół poza kościołem⁶⁶ dowodzi: „To nie jest to samo, co osobista obecność w kościele, prawda. Msza na odległość nie jest Mszą z bliska, prawda. A jednak...(...)Wielu wiernych, chwilowo odciętych od dostępu do sakramentów, czuje, że ta przedziwna sytuacja też może być łaską”. W podobnym duchu wypowiadał się ks. W. Przyczyna, dowodząc, iż „transmisja nie dokonuje sakramentalnego uobecnienia Chrystusa, bo to może się dokonać tylko podczas samej Eucharystii, ale daje wierzącym szansę duchowego w niej udziału”⁶⁷. Tę prawdę akcentował też na łamach „Gościa Niedzielnego” abp S. Gądecki, przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, który dał jednoznaczna odpowiedź na temat znaczenia Mszy online: „Rzeczywistość wirtualna nigdy nie zastąpi realnego spotkania, nie zastąpi wspólnoty liturgicznej”⁶⁸.

Dokładnie w tym samym duchu został podjęty problem na łamach „Niedzieli”. W cyklu „Temat numeru”, ks. Paweł Rytel – Andrianik, były rzecznik Episkopatu Polski, zwraca uwagę na rekordy oglądalności transmisji Mszy św. on-line: „Ponad dwa miliony wiernych zgromadziła 15 marca br. Msza św. z Jasnej Góry prezentowana przez telewizję publiczną. A przecież są jeszcze transmisje w telewizjach prywatnych, rozgłośniach radiowych, portalach internetowych, mediach społecznościowych”⁶⁹. Wprawdzie zwraca uwagę na transmisje ze stron poszczególnych

⁶⁵ A. Macura, *Eucharystia w czasie pandemii. Wielka promocja Mszy św.*, „Gość Niedzielnym” 22.03.2020, s. 6.

⁶⁶ F. Kucharczak, *Kościół poza kościołem*, „Gość Niedzielnym” 5.04.2020, s. 35.

⁶⁷ *Jak przeżyć Mszę w telewizji*. Z ks. W. Przyczyną rozmawia J. Jureczko-Wilk, „Gość Niedzielnym”, 22.11.2020, s. 33.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ *Czy koronawirus zmieni Kościół w Polsce?* Z ks. P. Rytlem-Andrianikiem rozmawia M. Florek, „Niedziela” 3.05.2020, s. 35.

parafii, odsyła do spisu Mszy online na stronie episkopat.pl, ale przypomina zarazem, że „media to tylko narzędzia. Żadna transmisja nie jest w stanie zastąpić obecności w kościele. Co więcej, ta trudna sytuacja może sprawić, że ludzie bardziej docenią bezpośrednie uczestnictwo w Eucharystii, że jeszcze mocniej za Eucharystią zatęsknią”⁷⁰.

W innym artykule, znanego z Twittera ks. Jana Chyły pt. „Namiastka na czas pandemii” został zaprezentowany poradnik, w jaki sposób uczestniczyć za pośrednictwem mediów w liturgii online „korzystając z dyspensy od udziału w Mszy św. w niedzielę w kościele”⁷¹. Autor nawiązał do słów Benedykta XVI z adhortacji *Sacramentum caritatis* („ze względu na niebywały rozwój środków przekazu w ostatnich dziesięcioleciach słowo *uczestnictwo* nabyło szerszego znaczenia, niż w przeszłości. Z zadowoleniem wszyscy uznajemy, że te narzędzia dają nowe możliwości również w odniesieniu do celebracji eucharystycznej” nr 57)⁷², i wyjaśniał, że „takie uczestnictwo w zwyczajnych warunkach nie może zastąpić udziału w Liturgii w kościele. Nie chodzi też o oglądanie lub słuchanie Mszy św., lecz o traktowanie przekazu medialnego jako pewnej namiastki uczestnictwa w niej na czas pandemii”⁷³. Tygodnik zaprezentował powyższy temat również w kontekście nauczania papieża Franciszka. Jak pisze M. Bugaj w tekście pt. „Nie izolujmy się od Boga”, „mimo możliwości, jakie oferują media, elektroniczna forma uczestnictwa [we Mszy św.] nie może zastąpić rzeczywistej obecności w kościele. Mówił o tym papież Franciszek, apelując, aby na stałe nie przenosić Kościoła i sakramentów w świat wirtualny”⁷⁴.

Należy również odnotować, że zarówno „Gość Niedzielny”, jak i „Niedziela” problem znaczenia Mszy online podjęły w dwóch artykułach dokładnie w tym samym kontekście: treści listu kard. R. Saraha, ówczesnego przewodniczącego watykańskiej Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów⁷⁵ na temat celebracji liturgii w czasie pandemii COVID-19 i po jej zakończeniu, skierowanego

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ J. Chyła, *Namiastka na czas pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 14.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ M. Bugaj, *Nie izolujmy się od Boga*, „Niedziela”, 17.05.2020, s. 53.

⁷⁵ Od 20.02.2021 kard. R. Sarah jest emerytem, zob.: st, Papież przyjął rezygnację kard. Saraha i kard. Comastriego, KAI z 20.02.2021, <https://ekai.pl/papiez-przyjal-rezygnacje-kard-saraha-i-kard-comastriego/> (dostęp: 26.02.2021).

do przewodniczących Konferencji Episkopatów Kościoła katolickiego. I tak w „Gościu Niedzielnym” można przeczytać, że „choć środki społecznego przekazu bardzo pomogły, to jednak transmisja Mszy nie może zastąpić osobistego udziału w Eucharystii. Co więcej, transmisje te mogą oddalić od osobistego i intymnego spotkania z Bogiem. Chrześcijaństwo jest religią wcielenia, potrzebne jest osobiste spotkanie z Bogiem(...). Żadna transmisja Mszy św. nie może zastąpić osobistego udziału w niej. Bóg wydał się za nas nie w sposób wirtualny, lecz rzeczywisty”⁷⁶. Dokładnie te same słowa kard. Saraha zostały przywołane w „Niedzieli”, w tekście pt. „Pora wracać do kościołów”⁷⁷.

Publikacje zamieszczane na łamach obu tygodników wyraźnie zatem wskazują, jak stwierdził abp W. Skworec, że „Kościół szybko się odnalazł w nowej sytuacji przedstawiając przez różne media ofertę duszpasterską – poczynając od transmisji Mszy św. , nabożeństw, aż po katechezy organizowane online”⁷⁸. Teksty dowiodły również, że „sieci ułatwiają dzielenie się bogactwem duchowym i liturgicznym, sprawiając, że ludzie mogą modlić się z żywym poczuciem bliskości tych, którzy wyznają tę samą wiarę”⁷⁹. Oba tygodniki włączyły się tym samym w kościelny nurt nowej ewangelizacji – aby uświadomić sobie jej zasięg wystarczy wspomnieć, że „z serwisu You Tube w Polsce korzysta 19 110 206 internautów. Na średnio użytkownicy spędzają 2 godziny 28 minut miesięcznie, co daje 289 576 542 wyświetleń dziennie”⁸⁰.

SKUTKI TRANSMISJI ONLINE DLA RELIGIJNOŚCI SPOŁECZEŃSTWA, PRZEWODNIK PO MSZY ONLINE

Nie ulega więc wątpliwości, iż „jesteśmy świadkami tworzenia się elektronicznego Kościoła i elektronicznych wspólnot”⁸¹. Duchowni zaczęli stawiać pytania, których wcześniej nie stawiano: w jaki sposób zachowywać się w trakcie wy-

⁷⁶ B. Zajączkowska, *Powróćmy do Eucharystii*, „Gość Niedzielnym”, 20.09.2020, s. 33.

⁷⁷ M. Bedyk, *Pora wracać do kościoła*, „Niedziela”, 27.09.2020, s. 16.

⁷⁸ *Zgromadzeni na świętej wieczerzy*. Z abp. W. Skworem rozmawia A. Macura, „Gość Niedzielnym”, 29.11.2020, s. 29.

⁷⁹ Zob. M. Przybysz, *Kościół w social media...*, art. cyt., s. 155.

⁸⁰ A. Gralczyk, *Social media...*, art. cyt., s. 7.

⁸¹ *Jak przeżyć Mszę w telewizji*. Z ks. W. Przyczyną rozmawia J. Jureczko-Wilk, „Gość Niedzielnym”, 22.11.2020, s. 32.

darzenia, które „dzieje się naprawdę i na żywo. To nie film czy sztuka teatralna. Słuchamy prawdziwego Słowa. Jesteśmy świadkami i uczestnikami religijnego wydarzenia”⁸². Oczywiście jest też, że to nowe zjawisko musi wywierać wpływ na religijność całego społeczeństwa. Rodzi się zatem pytanie o to, czy oglądanie transmisji online tę religijność wzmacnia czy ją osłabia?

Refleksję na powyższe tematy podjęli autorzy obu analizowanych w niniejszym artykule tygodników. W „Gościu Niedzielnym” w tekście pt. „ Kościół nie może być wirtualny”⁸³ F. Kucharczak przywołał homilię papieża wygłoszoną 7 kwietnia 2020 r., w której Franciszek przestrzegał przed wirtualizacją Kościoła: „Zażyłość bez wspólnoty, bez chleba, bez Kościoła jest niebezpieczna. Może stać się znajomością – powiedzmy – gnostyczną, relacją tylko dla mnie, oderwaną od ludu Bożego”⁸⁴. Autor przywołał też w tym samym tekście wypowiedź abpa Gądeckiego: „Nie wyobrażamy sobie, aby nowa normalność miała oznaczać trwałe, liczone w latach odizolowanie większości społeczeństwa od możliwości osobistego uczestnictwa we Mszy św”⁸⁵. Ta sama myśl została zresztą podjęta w wywiadzie z przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski, w której wyraził on obawę, że „wielu ludzi może zatrzymać się na chrześcijaństwie on-line”, i „byciu wierzącym bez liturgii i bez wspólnoty”; jego zdaniem jednak „z pewnością wielu ludzi wyposzczonych rzeczywistością wirtualną powróci ze zwiększoną gorliwością do kościoła”⁸⁶. Autorka innego artykułu, B. Zajączkowska akcentowała na łamach „Gościa Niedzielnego”, że ok. 30 proc. wiernych nie wróciło jednak do kościoła po poluzowaniu obostrzeń i przywołała słowa bpa Bernarda Ginoux, że „mieliśmy do czynienia z prawdziwą eksplozją Mszy w internecie. Każdy mógł znaleźć co mu bardziej odpowiadało w sposobie odprawiania liturgii (...) Niektórym trudno jest z tego zrezygnować”⁸⁷. Na podobny aspekt zwrócił uwagę B. Łoziński, który w tekście pt. „Czas wracać do kościołów” podkreślił za przewodniczącym Episkopatów Unii Europejskiej COMECE, że „pandemia przyspieszyła proces dechrystia-

⁸² D. Piórkowski, *Jak zachowywać się w trakcie transmisji Mszy świętej*, Deon z (brak daty opublikowania), <https://deon.pl/wiara/duchowosc/jak-zachowywac-sie-w-trakcie-transmisji-mszy-swietej,801378> (dostęp: 7.03.2021).

⁸³ F. Kucharczak, *Kościół nie może być wirtualny*, „Gość Niedzielnny”, 26.04.2020, s. 8.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ *Czas próby wiary, miłości i solidarności*. Z abp. Stanisławem Gądeckim rozmawia B. Łoziński, „Gość Niedzielnny”, 7.06.2020, s. 21.

⁸⁷ B. Zajączkowska, *Powróćmy do Eucharystii*, „Gość Niedzielnny”, 20.09.2020, s. 33.

nizacji Starego Kontynentu o dekadę⁸⁸, i zwrócił uwagę na popandemiczny odpływ wiernych, stąd zaapelował o powrót do kościołów (tekst ukazał się 30 maja, czyli po zakończeniu pierwszej fali epidemii i odwołaniu dyspensy przez Kościół). Autor tekstu zauważył, że „większość proboszczów stanęło na wysokości zdania i zorganizowało transmisje on-line w swoich parafiach”, dodał jednak, że „taki przekaz nie zastąpi realnego spotkania z Bogiem i wspólnotą. Teraz, kiedy epidemiczne ograniczenia zniknęły, czas wracać do kościoła”. Stąd „trudno w tej chwili przewidzieć, czy wszyscy wierni powrócą do kościołów. Być może część pozostanie w domu, bo wystarczy im wirtualny udział w Eucharystii⁸⁹. Diagnozę na temat osłabienia religijności części ludzi postawił też na łamach „Gościa Niedzielnego” ks. W. Przyczyna, który stwierdził, iż „jest prawdopodobne, że część katolików nie wróci do praktyk religijnych po odwołaniu dyspensy”⁹⁰.

Problem skutków transmisji online dla religijności Polaków w takim samym stopniu został zrealizowany na łamach „Niedzieli”. T. Musiał w publicystycznym tekście pt. „Wyzwania Kościoła po kwarantannie⁹¹ opisał swego rodzaju eksperyment: „Po pierwszej niedzieli narodowej kwarantanny (...) zsumowałem orientacyjne dane z pomiarów oglądalności. Wyszło, że w telewizji nabożeństwa oglądało 5 mln. osób⁹². Zdaniem autora tekstu, oznacza to, że „mniej niż połowa polskich katolików zwykle chodzących w niedzielę do kościoła zasiadła przed telewizorami, aby w ten sposób uczestniczyć w niedzielnej eucharystii⁹³. Autor zwrócił uwagę na nowe zjawisko, mianowicie na fakt, iż doświadczenie pustych kościołów jest „czymś zupełnie nowym i wstrząsającym” dla duchownych, którzy „martwią się, jaka część wiernych uzna, że praktykę uczestniczenia w eucharystii mogą ograniczyć do telewizora czy internetu” oraz na fakt, iż najwolniej „w kościele pokwarantannowym” odlicza się młodzież, co stanowi zagrożenie „dla żywej wiary i jednocześnie za wyzwanie dla duszpasterzy⁹⁴. Podobnych artykułów na łamach „Niedzieli” w omawianym okresie jest jeszcze kilka, np. w rubryce „Ob-

⁸⁸ B. Łoziński, *Czas wracać do kościołów*, „Gość Niedzielnny”, 7.06.2020, s.4.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ *Jak przeżyć Mszę w telewizji*. Z ks. W. Przyczyną rozmawia J. Jureczko-Wilk, „Gość Niedzielnny”, 22.11.2020, s. 32.

⁹¹ T. Musiał, *Wyzwania Kościoła po kwarantannie*, „Niedziela” 21.06.2020, s. 28.

⁹² Tamże.

⁹³ Tamże, s.29.

⁹⁴ Tamże.

serwator” ukazał się krótki tekst informacyjny pt. „Po lockdownie”, gdzie przedstawiono wyniki sondażu wykonanego na uniwersytetach w Birmingham i w Oksfordzie: w Wielkiej Brytanii „aż 93 proc. katolików, często korzystając z internetu, uczestniczyło we mszach św., a dwie trzecie robiło to regularnie”⁹⁵. Dla 83 proc. badanych religijność on-line była przejściowym rozwiązaniem, jednak „17 proc. Stwierdziło, że pozostanie przy tej formie nawet po zakończeniu pandemii”, uznając, że „tak właśnie wygląda przyszłość życia religijnego”⁹⁶.

Jak wynika z analizy, zarówno „Gość Niedzielny”, jak i „Niedziela” nie dają jednoznacznej odpowiedzi, jaka będzie religijność epoki transmisji online.

Jak wynika z analizy, zarówno „Gość Niedzielny”, jak i „Niedziela” nie dają jednoznacznej odpowiedzi, jaka będzie religijność epoki transmisji online. Należy natomiast podkreślić, że problem wpływu komunikacji religijnej online na religijność społeczeństwa autorzy obu tygodników podjęli w kontekście bardzo konkretnych wskazań dotyczących sposobów uczestnictwa we Mszy św. za pośrednictwem medialnych transmisji. I tak np. na łamach „Gościa Niedzielnego” można przeczytać, że „generalna zasada jest taka, aby swoją postawą uszanować świętość Mszy św. (...). Najlepiej, by transmisja Mszy św. odbywała się w oddzielnym pomieszczeniu oraz by uczestniczyć w niej tak, jak w kościele, modląc się na głos”⁹⁷. Redaktor naczelny „Niedzieli” ks. Jarosław Grabowski zaapelował z kolei do czytelników, aby wręcz planowali, gdzie obejrzą eucharystię, także „o bardziej świadomy w niej udział, zapalenie świecy, nawet o odpowiedni strój”⁹⁸. Inny z autorów dodał, że „najważniejsza jest szczerza modlitwa podczas transmisji Mszy on-line, w skupieniu, bez kawy czy herbaty”⁹⁹. Natomiast w raporcie opubli-

⁹⁵ W.D., *Po lockdownie*, „Niedziela” 21.06.2020, s. 8.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ b.a., *Jak uczestniczyć...*, art. cyt., „Gość Niedzielny” 29.03.2020, s. 41.

⁹⁸ J. Grabowski, *Eucharystia w domu*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 3.

⁹⁹ A. Put, *Uczestniczę czy oglądam*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 15.

kowanym w rubryce „Temat numeru” T. Bać wyjaśnia w nim poszczególne etapy eucharystii, omawia znaczenie jej symboli, gestów, by bardziej świadomie uczestniczyć w transmisji Mszy online¹⁰⁰.

Wyraźnie zatem widać, że oba tygodniki podjęły inicjatywę stworzenia swego rodzaju przewodnika po Mszy online.

NOWA ROLA MEDIÓW, NOWE FORMY KOMUNIKACJI RELIGIJNEJ

Okres pandemii doprowadził do sytuacji bez precedensu: oto po raz pierwszy w historii biskupi zachęcali na tak wielką skalę do oglądania transmisji Mszy online i wyrażali mediom wdzięczność za jej umożliwienie. Tego tematu również nie zabrakło na łamach obu tygodników w okresie pierwszej i drugiej fali pandemii. Np. w „Gościu Niedzielnym” informowano, że w liście do duchowieństwa na Wielki Czwartek biskupi polscy wyrazili podziękowanie „tym kapłanom, którzy łączą się z wiernymi w modlitwie przez internet”¹⁰¹. Ten sam problem podjął też abp. S. Gądecki, który w wywiadzie mówił: „Jako wspólnota Kościoła dowartościowaliśmy też media elektroniczne i internet. Wiele osób zaczęło pogłębiać swoją kulturę religijną, korzystając z wartościowych zasobów sieci”¹⁰². W tygodniku ukazał się też dwukolumnowy raport podejmujący tę problematykę¹⁰³.

Także w „Niedzieli” opublikowano – nawet w ramach tematu numeru – teksty stanowiące zachętę do oglądania transmisji Mszy online, podkreślające misję środków społecznego przekazu. Jeden z autorów, ks. Chyła zwrócił uwagę na swoisty fenomen, że nawet „media na co dzień niezycziwe Kościołowi transmitują liturgię”¹⁰⁴. P. Bączek natomiast w komentarzu na temat roli mediów, które okazały się „nie do przecenienia”, zwrócił uwagę na nowe zjawisko: na transmisje online nabożeństw Drogi Krzyżowej, Gorzkich Żali, rekolekcji¹⁰⁵. Trzeba podkreślić, że także i tę tematykę podjęto w publikacjach obu tygodników. Autorzy tekstów jednoznacznie wskazywali, że w czasie pandemii media umożliwiły powstanie

¹⁰⁰ T. Bać, *Msza św. krok po kroku*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 10–13.

¹⁰¹ A. Macura, *To miał być inny list*, „Gość Niedzielnym”, 12.04.2020, s. 7.

¹⁰² *Czas próby wiary, miłości i solidarności*. Z abp. Stanisławem Gądeckim rozmawia B. Łoziński, „Gość Niedzielnym”, 7.06.2020, s. 20.

¹⁰³ A. Macura, *Ważne zmiany w świętowaniu*, „Gość Niedzielnym”, 29.03.2020, s. 4–5.

¹⁰⁴ J. Chyła, *Namiastka na czas pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 14.

¹⁰⁵ P. Bączek, *Rola mediów*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 46.

nowych, nie praktykowanych dotąd w Kościele form komunikacji religijnej oraz nowych form duszpasterstwa online. W „Gościu Niedzielnym” już na początku pandemii ukazał się dwukolumnowy, obszerny artykuł o nietypowych pomysłach proboszcza z diecezji bielsko-żywieckiej, który podjął inicjatywę odprawiania Mszy on – line, podczas gdy drugi ksiądz w tym samym czasie stał przed wejściem do kościoła z Najświętszym Sakramentem i udzielał Komunii św. „Ludzie po wysłuchaniu Mszy św. za pośrednictwem mediów podjeżdżali pod kościół, wysiadali z auta, przyjmowali Komunię, i odjeżdżali”¹⁰⁶. W tekstach zwracano uwagę, że dużą popularnością cieszą się dostępne w sieci niekonwencjonalne rekolekcje i modlitwy, wymieniano np. „Nieparafialne rekolekcje wielkopostne” ks. Teodora Sawielewicz, „transmitowany na żywo Różaniec i następującą po nim modlitwę wstawienniczą”, w której „uczestniczy równocześnie kilkadziesiąt tysięcy osób”¹⁰⁷. A. Puścikowska pisała o kolejnym nowym zjawisku zjawisku, jakim jest adoracja Najświętszego Sakramentu przez internet¹⁰⁸, zaś M. Jakimowicz o „Strefie Chwały”, którą „dało się przeżyć wirtualnie”¹⁰⁹. Podobnie, w „Niedzieli” informowano np. o nowych inicjatywach modlitewnych, wśród nich o młodzieżowej modlitwie online Koronką do Bożego Miłosierdzia w ramach akcji #mimoDrzwiZamkniętych¹¹⁰ czy o nabożeństwie uwielbienia online na kieleckim rynku oraz w katedrze: spotkanie on line z zaproszonymi gośćmi, koncert on line zespołu To ON, modlitwa, czuwanie przed Najświętszym Sakramentem, rozważania modlitewne on line, z udziałem internautów (tekst pt. „Staje się nowe”¹¹¹). Ciekawe zjawisko dostrzegł A. Put, który w tekście pt. „e-Kościół w czasach kwarantanny”¹¹² pisał o tworzeniu się wirtualnych wspólnot parafialnych. Uwagę zwraca jeszcze niewątpliwie artykuł pt. „Najważniejszy jest sakrament”¹¹³ podejmujący temat ceremonii ślubnej online w okresie najostrzejszych ograniczeń epidemicznych, kiedy w świątyni oprócz celebransa mogło się zgromadzić tylko 5 osób. „Choć kolegiata była pusta, z młodymi – dzięki internetowej transmisji – łączyło się 300

¹⁰⁶ F. Kucharczak, *Chciało mi się przy ołtarzu płakać*, „Gość Niedzielnym”, 29.03.2020, s. 37.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ A. Puścikowska, *Adoracja tęsknoty*, „Gość Niedzielnym”, 26.04.2020, s. 36.

¹⁰⁹ M. Jakimowicz, *Festiwale online*, „Gość Niedzielnym”, 26.07.2020, s. 6.

¹¹⁰ A. Bandura, *Mimo drzwi zamkniętych*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 53.

¹¹¹ K. Dobrowolska, *Staje się nowe*, „Niedziela” 10.05.2020, s. 50.

¹¹² A. Put, *e-Kościół w czasach kwarantanny*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 64.

¹¹³ A. Bandura, *Najważniejszy jest sakrament*, „Niedziela” 10.05.2020, s. 54.

osób. W tej ciszy wiedziałam, że jest z nami wiele serc, szczęśliwych, że po prostu będziemy razem"¹¹⁴ – podkreślała panna młoda. Nie zabrakło też zapowiedzi ciekawych imprez religijnych online, jak choćby nowego cyklu filmów na kanale YouTube Niedziela ze świadectwami duchownych na temat powołania kapłańskiego („Świadectwa powołanych"¹¹⁵).

Jak wynika z analizy, oba tygodniki z aprobatą pisały o nowych inicjatywach komunikowania religijnego online, zachęcały do udziału w nich i wyraźnie doceniły rolę mediów w procesie nowej ewangelizacji.

PUBLIKACJE W KONTEKŚCIE DOKUMENTÓW WATYKAŃSKICH I DZIAŁALNOŚCI PAPIEŻA FRANCISZKA ORAZ KOMUNIKATÓW KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI

Bez wątpienia, ewenementem było odwołanie przez papieża Franciszka publicznych obchodów Triduum Paschalnego oraz Mszy św. z okazji Świąt Wielkanocnych w 2020 roku. Po raz pierwszy w historii ze Stolicy Apostolskiej popłynął w świat apel do łączenia się w tych dniach z papieżem za pomocą transmisji online. Bez precedensu była też modlitwa Franciszka o ustanie pandemii koronawirusa, również transmitowana online, na pustym placu św. Piotra w Rzymie (29 marca 2020 r.), kiedy to wrażenie wywierał już sam obraz samotnego papieża, który jest w tym wypadku „bardziej wymowny niż słowo”, jak podkreśla N. Mojżyn¹¹⁶.

Te fakty znalazły rzecz jasna odzwierciedlenie na łamach „Gościa Niedzielnego” i „Niedzieli”. Znamienne jest, że oba tygodniki w numerze datowanym na 5 kwietnia 2020 r. (pierwszym, który ukazał się po modlitwie papieskiej 29 marca) przygotowały temat jako okładkowy. „Niedziela” zamieściła na okładce zdjęcie papieża Franciszka trzymającego Monstrancję z Najświętszym Sakramentem, obok zaś znalazły się słowa: „Panie, pobłogosław świat...”, wraz z fragmentem papieskiej modlitwy: „daj zdrowie ciałom i pocieszenie sercom. Chcesz, abyśmy się nie lękali. Ale nasza wiara jest słaba i boimy się. Ale Ty, Panie, nie zostawiaj

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ W. Kania, *Świadectwa powołanych*, „Niedziela”, 10.05.2020, s. 57.

¹¹⁶ Zob. N. Mojżyn, *Ogłuszająca cisza i niepokojąca pustka. Symboliczne znaczenie pustki w przekazach fotograficznych i medialnych z Watykanu w związku z pandemią Covid 19*, „Fides et ratio” 2020 nr 4, s. 3–7.

nas na łasce burzy”¹¹⁷. W środku numeru zaś, w stałej rubryce „Obserwator”, zamieszczono relację z tego wydarzenia¹¹⁸, przytoczono słowa papieskiej modlitwy połączonej z udzieleniem błogosławieństwa „Urbi et orbi”. Tekst został opatrzony zdjęciem Franciszka pod krzyżem z figurą Chrystusa, przed wejściem do Bazyliki św. Piotra (zdjęcie wyraźnie wzmacnia przekaz). W „Gościu Niedzielnym” zaś, na okładce numeru datowanego na 5 kwietnia 2020 r. zamieszczono wprawdzie duże zdjęcie nie papieża – ale krzyża (obok napis: „Triduum wyjątkowe. Podpowiadamy, jak dobrze przeżyć Triduum bez wychodzenia z domu”), ale znalazła się zapowiedź tekstu odnoszącego się do modlitwy Franciszka 29 marca: „Mocne słowa papieża w czasie modlitwy o ustanie pandemii”¹¹⁹. W środku numeru natomiast, na rozkładówce zamieszczono tekst przemówienia papieża¹²⁰. Wymowne jest zdjęcie obok – papieża na pustym placu św. Piotra idącego w kierunku Bazyliki.

W obu tygodnikach widać także ścisły związek treści artykułów z dokumentami wydawanymi przez Konferencję Episkopatu Polski bądź jej przewodniczącego oraz przez Radę Stałą Konferencji Episkopatu Polski. Znamienne jest, że zarówno w „Gościu Niedzielnym”, jak i w „Niedzieli” pierwsze teksty na temat transmisji Mszy online (w tym samym numerze datowanym na niedzielę 22 marca 2020) pojawiły się właśnie w kontekście zarządzenia Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020¹²¹. Poinformowano czytelników, że biskupi diecezjalni otrzymali „rekomendację do udzielenia dyspensy od obowiązku niedzielного uczestnictwa we Mszy Świętej do dnia 29 marca br. oraz zachętę do duchowej łączności ze wspólnotą Kościoła poprzez transmisje radiowe, telewizyjne lub internetowe”¹²². W „Niedzieli” zamieszczono na ten temat dwa teksty informacyjne: jeden streszczający komunikat Rady Stałej¹²³, drugi natomiast o podjęciu w związku z tym inicjatywy transmisji online codziennych suplikacji – modlitwy błagalnej o oddalenie pandemii – podczas Apelu Jasnogórskiego na

¹¹⁷ Zob. „Niedziela” 5.04.2020, strona okładkowa.

¹¹⁸ W. Dudkiewicz, *Wiara daje nadzieję*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 5.

¹¹⁹ Zob. „Gość Niedzielnym”, 5.04.2020, strona okładkowa.

¹²⁰ *Nie zostawiaj nas na łasce burzy*, w: „Gość Niedzielnym”, 5.04.2020, s. 4–5.

¹²¹ Zarządzenie nr 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 r., KEP z 12.03.2020, <https://episkopat.pl/zarzadzenie-nr-1-2020-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-12-marca-2020-r/> (dostęp: 19.02.2021).

¹²² Zob. Tamże.

¹²³ J.K., *W związk z wirusem*, „Niedziela”, 22.03.2020, s. 6.

Jasnej Górze (transmisja za pośrednictwem TV Trwam, strona Jasnej Góry, Radio Jasna Góra, YouTube)¹²⁴. W identyczny sposób zareagowała na wyżej wspomniany komunikat redakcja „Gościa Niedzielnego”: w numerze na 22.03.2020 w rubryce „Fakty i opinie” zamieszczono kolumnowy tekst pt. „Nadzwyczajne środki na nadzwyczajne zagrożenie”¹²⁵, bezpośrednio nawiązujący do wydanej przez biskupów dyspensy od udziału w niedzielnej Mszy św. Nadto, autor zaznaczył, że jest to „decyzja bez precedensu” i zaapelował, by korzystano z niej „w duchu umartwienia” i by teraz oglądać Mszę św. „za pośrednictwem mediów”. Tekst opatrzone znamiennym zdjęciem: pustego kościoła. W kolejnych numerach w obu pismach zamieszczano teksty na ten temat, nie tylko informacyjne, ale już problemowe, np. „Gość Niedzielny” opublikował prawie dwukolumnowy artykuł „Ważne zmiany w świętowaniu”, w którym jest mowa o transmisjach on-line w kontekście rozporządzeń Watykanu i prezydium Episkopatu Polski na temat odpustów¹²⁶. W „Niedzieli” tłumaczono sens dyspensy, podkreślając, że nie ma ona na celu zniechęcenia osób zdrowych od udziału w niedzielnej Mszy św. „Dyspensy biskupów wydawane są dla duchowego dobra wspólnoty i osób indywidualnych. To nie jest ani zakaz przyścia do kościoła ani próba wytłumaczenia, że uczestnictwo w eucharystii jest czymś nieistotnym. To nadal także w trakcie pandemii szczyt życia chrześcijańskiego”¹²⁷. W obu tygodnikach problem jeden raz został też podjęty jako najważniejszy temat w numerze. W „Gościu Niedzielnym” – jako „Temat Gościa” (obszerny, czterokolumnowy tekst pt. „Dajemy radę” stanowiący omówienie komunikatów Episkopatu¹²⁸; wagę problemu podkreśla oprawa graficzna tekstu – duże zdjęcie pustej świątyni, w tle ksiądz odprawiający Mszę św. i operator trzymający kamerę telewizyjną), w „Niedzieli” – jako „Tematu numeru” (teksty stanowiące zachętę do oglądania transmisji Mszy online jako wyraz odpowiedzialności i „akt miłości wobec Chrystusa obecnego w drugim człowieku”¹²⁹).

Wyraźnie widać więc, że kościelne dokumenty stanowiły ważny punkt odniesienia dla obu tygodników w kontekście omawianej problematyki.

¹²⁴ S. Tomoń, *Modlitwa suplikacji o oddalenie epidemii*, „Niedziela”, 22.03.2020, s. 9.

¹²⁵ A. Macura, *Nadzwyczajne środki na nadzwyczajne zagrożenie*, „Gość Niedzielny” 22.03.2020, s. 4.

¹²⁶ A. Macura, *Ważne zmiany w świętowaniu*, „Gość Niedzielny” 29.03.2020, s. 4–5.

¹²⁷ P. Rozpiątkowski, *Po co dyspensa*, „Niedziela”, 1.11.2020, s. 8.

¹²⁸ Sz. Babuchowski, *Dajemy radę*, „Gość Niedzielny”, 29.03.2020, s. 25.

¹²⁹ J. Chyła, *Czy chodzenie do kościoła wymaga dziś odwagi?*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 12.

WNIOSKI

Analiza prasoznawcza potwierdziła prawdziwość wszystkich hipotez kierunkowych i hipotezy badawczej. Przede wszystkim pokazała, że zarówno „Gość Niedzielny”, jak i „Niedziela” doceniły rolę mediów w kształtowaniu religijności w okresie pandemii oraz w powstaniu nowych form komunikacji religijnej i nowych form duszpasterstwa online. Oba tygodniki tematyce transmisji nabożeństw liturgicznych online poświęciły porównywalny procent objętości poszczególnych numerów. Przekaz był różnorodny, teksty w wielu gatunkach dziennikarskich doskonale odzwierciedlały istotę problemu. Oba tygodniki pozytywnie ustosunkowały się do transmisji online, wręcz propagowały ten sposób praktykowania wiary i w sposób wyważony prezentowały oficjalne dokumenty kościelne na ten temat. Jednocześnie, co trzeba wyraźnie podkreślić, zarówno z tekstów opublikowanych na łamach „Gościa Niedzielnego”, jak i „Niedzieli” wynika jednoznaczny przekaz: że transmisja mszy online nie jest tożsama z realnym uczestnictwem w eucharystii, tylko stanowi formę przejściową, dopuszczalną w czasie obowiązującej dyspensy, w wyjątkowych okolicznościach, do których Kościół zaliczył pandemię COVID-19.

Z tekstów opublikowanych na łamach obu pism wynika jednoznaczny przekaz: że transmisja mszy online nie jest tożsama z realnym uczestnictwem w eucharystii, tylko stanowi formę przejściową, dopuszczalną w czasie obowiązującej dyspensy.

Należy odnotować, że w artykułach w obu tygodnikach we wspomnianym wyżej okresie badawczym widoczne były pewne zależności i nasilenia: więcej tekstów na temat transmisji mszy online pojawiało się po publikacji kolejnych komunikatów kościelnych wydawanych w związku z aktualną sytuacją epidemiczną. Wyraźnie też większa liczba artykułów była zależna od działań i wystąpień papieża Franciszka. Można wyróżnić 3 daty, wokół których skupiało się najwięcej

tekstów w „Gościu Niedzielnym” i w „Niedzieli”: 1) marzec 2020 r., kiedy ukazały się 2 Komunikaty: Rady Stałej Episkopatu Polski, w którym biskupi rekomendowali dyspensę oraz Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski wydany w związku z ograniczeniem liczby wiernych w kościele do 5 osób, wyrażający zachętę do udziału w transmisjach mszy św. online; 2) 27 maja 2020 r.: Komunikat Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski wyrażający zachętę do odwoływania dyspens i rezygnacji z oglądania transmisji mszy św. online; 3) 16 października 2020 r.: Komunikat dotyczący nowych obostrzeń sanitarnych i nowych dyspens. Znamienne jest też, iż pierwsze artykuły na temat transmisji online zostały w obu tygodnikach opublikowane w tym samym numerze, datowanym na 22 marca 2020 r. Oba pisma zawierały 2 tematy numeru na temat transmisji mszy online, oba miały też okładkę z wizerunkiem Franciszka samotnie modlącego się na placu św. Piotra w Rzymie. Jeśli chodzi o gatunki dziennikarskie, „Gość Niedzielny” zamieścił więcej wywiadów, „Niedziela” zaś więcej tekstów informacyjnych. Autorami artykułów w obu tygodnikach byli zarówno dziennikarze na stałe pracujący w redakcjach, współpracownicy oraz zaproszeni na łamy pism eksperci, wśród nich często osoby duchowne.

„Gość Niedzielny” i „Niedziela”, jako środki komunikacji religijnej, poprzez swoje publikacje przyczyniły się do zmiany funkcjonowania religijnego w okresie pandemii.

Z uwagi na to, że odbiorcami „Gościa Niedzielnego” i „Niedzieli” zasadniczo są praktykujący katolicy (część nakładu obu pism rozprowadzana jest w kościołach w całej Polsce) oraz że są to tygodniki kościelne, można uznać, że teksty podejmujące powyższą problematykę spełniały również cel ukrytej perswazji – przekonywały ludzi do oglądania transmisji mszy i nabożeństw liturgicznych online. Media te zatem dobrze wykorzystały swoją siłę oddziaływania na odbiorców, wywierały także wpływ na opinię publiczną (są to tygodniki opiniotwórcze, cytowane przez inne media). Można uznać, że „Gość Niedzielny” i „Niedziela”, jako środki komunikacji religijnej, poprzez swoje publikacje przyczyniły się do zmiany funkcjonowania religijnego w okresie pandemii, a ich oddziaływanie wywarło wpływ na

pojawienie się nowego sposobu przeżywania religijności, na nowe wzory zachowań religijnych. Tygodniki te bez wątpienia stały się sprzymierzeńcami transmisji mszy i nabożeństw liturgicznych online.

BIBLIOGRAFIA

- [b.a.], *Biskupi on-line*, „Niedziela”, 29.11.2020, s. 9.
- [b.a.], *Czterdziestolecie transmisji mszy świętej w Polskim Radiu*, „Polskie Radio” z 20.09.2020, <https://www.polskieradio.pl/7/1579/Artykul/2584252,40lecie-transmisji-mszy-swietej-w-Polskim-Radiu-Posluchaj> (dostęp: 17.02.2021).
- [b.a.], *Modlitwa w czasie obostrzeń*, „Niedziela”, 1.11.2020, s. 6.
- [b.a.], *Zmiany w transmisjach mszy św.*, „Niedziela”, 12.07.2020, s. 9.
- Babuchowski Sz., *Dajemy radę*, „Gość Niedzielny”, 29.03.2020, s. 24–27.
- Bać T., *Msza św. krok po kroku*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 10–13.
- Banaszkiewicz D., *Madryt ciągle się modli*, „Niedziela”, 12–19.04.2020, s. 23.
- Bandura A., *Mimo drzwi zamkniętych*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 53.
- Bandura A., *Najważniejszy jest sakrament*, „Niedziela” 10.05.2020, s. 54.
- Bączek P., *Rola mediów*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 46.
- Bendyk M., *Pora wracać do kościoła*, „Niedziela”, 27.09.2020, s. 16.
- Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostołska Sacramentum caritatis: o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Kraków 2007.
- Bugaj M., *Nie izolujmy się od Boga*, „Niedziela”, 17.05.2020, s. 53.
- Chyła J., *Czy chodzenie do kościoła wymaga dziś odwagi?*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 12.
- Chyła J., *Namiastka na czas pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 14.
- Czas próby wiary, miłości i solidarności*. Z abp. Stanisławem Gądeckim rozmawia B. Łoziński, „Gość Niedzielny”, 7.06.2020, s. 19–21.
- Czy koronawirus zmieni Kościół w Polsce?* Z ks. P. Rytlem-Andrianikiem rozmawia M. Florek, „Niedziela” 3.05.2020, s. 35.
- Dobrowolska K., *Staje się nowe*, „Niedziela” 10.05.2020, s. 50.
- Draguła A., *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy Świętej w radiu i telewizji*, Zielona Góra 2009.
- Draguła A., *Fides ex visu. O medialnych wizualizacjach wiary*, „Polonia Sacra” 2019 nr 4, s. 159–174.
- Dudkiewicz W., *Wiara daje nadzieję*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 5.
- Flasiński K., *Kościół katolicki i jego społeczność na łamach serwisu internetowego „Gazety Wyborczej” podczas epidemii COVID-19*, „Kultura-media-teologia” 2020 nr 43, s. 65–87.
- Frukacz M., *Niecodzienne rekolekcje*, „Niedziela”, 29.11.2020, s. 16–17.
- Gajdecka-Majka M., *Eucharystia celebrowana w dobie pandemii. Studium teologiczno-socjologiczne*, „Studia Elbląskie” 2020 nr 21, s. 323–334.

- Goban-Klas T., *The Media in the "Liquid" Coronavirus Pandemic of 2020. Communication During Lockdown: Separate but Together*, „Studia medioznawcze” 2020 t. 21 nr 4, s. 718–733.
- Gonera M., *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, „Com.press” 2020 nr 3, s. 88–98.
- Grabowski J., *Eucharystia w domu*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 3.
- Gralczyk A., *Social media as an effective pastoral tool*, „Forum Teologiczne” 2020, s. 237–248.
- Gralczyk A., *The role of radio in pre-school education*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2018 nr 2, s. 9–26.
- jk, *W okrojonej formie*, „Niedziela”, 29.11.2020, s. 8.
- Jajkowska I., *To nie jest tak...*, „Niedziela”, 31.05.2020, s. 55.
- Jakimowicz M., *Festiwale online*, „Gość Niedzielny”, 26.07.2020, s. 6.
- Jak przeżyć Mszę w telewizji*. Z ks. W. Przychyną rozmawia J. Jureczko-Wilk, „Gość Niedzielny”, 22.11.2020, s. 30–33.
- Jupowicz-Ginalska A., Szewczyk M., Kiciński A., Przywara B., Adamski A., *Dispensation and Liturgy Mediated as an Answer to COVID-19 Restrictions: Empirical Study Based on Polish Online Press Narration*, „Religions” 2021 z. 12.
- K.J., *W związku z wirusem*, „Niedziela”, 22.03.2020, s. 6.
- Kania W., *Świadectwa powołanych*, „Niedziela”, 10.05.2020, s. 57.
- Kalbarczyk M., *Msza św. i koronka w telewizji*, „Gość Niedzielny”, 4.10.2020, s. 7.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, wersja polska, Poznań 1994.
- Kiernikowski Z., *Wzmocnijmy duchową łączność*, „Niedziela”, 12–19.04.2020, s. 67.
- Kindziuk M., *Czego katolicy szukają w sieci*, „Gość Niedzielny” 29.11.2020, s. 38.
- Komunikat abpa S. Gądeckiego z 28.02.2020 r. <https://episkopat.pl/przewodniczacy-kep-o-koronawirusie-zachecam-duchowienstwo-i-wiernych-do-zachowania-zwiekszonej-ostroznosci-2/> (dostęp: 5.02.2021).
- Kucharczak F., *Chciało mi się przy ołtarzu płakać*, „Gość Niedzielny”, 29.03.2020, s. 37.
- Kucharczak F., *Kościół nie może być wirtualny*, „Gość Niedzielny”, 26.04.2020, s. 8.
- Kucharczak F., *Kościół poza kościołem*, „Gość Niedzielny” 5.04.2020, s. 35.
- Kucharczak F., *Wielkanoc w Watykanie bez wiernych*, „Gość Niedzielny”, 22.03.2020, s. 8.
- Kunikowska J., *Jesteśmy bliżej siebie*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 52.
- Leśniczak R., *Czy tygodnik katolicki „Niedziela” poparł Prawo i Sprawiedliwość w kampanii parlamentarnej w 2019 r.? Studium medioznawcze*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2020, nr 2, s. 171–190.
- Leśniczak R., *Wizerunek zgromadzeń zakonnych w prasie polskiej (2013–2016)*, Warszawa 2019.
- Lewandowski W., *Domowe świętowanie*, „Gość Niedzielny”, 5.04.2020, s. 26–28.
- Lisowska-Magdziarz M., *Analiza zawartości mediów: przewodnik dla studentów wersja 1.1*, Kraków 2004.
- Lisowska-Magdziarz M., *Znaki na uwięzi. Od semiologii do semiotyki mediów*, Kraków 2019.

- Lorenc P., *Wideorekolekcje*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 57.
- Łoziński B., *Czas wracać do kościołów*, „Gość Niedzielny”, 7.06.2020, s. 4–6.
- Macura A., *Czy pandemia zabija religijność? Niekoniecznie*, „Gość Niedzielny”, 8.11.2020, s. 4.
- Macura A., *Nadzwyczajne środki na nadzwyczajne zagrożenie*, w: „Gość Niedzielny”, 22.03.2020, s. 4.
- Macura A., *Eucharystia w czasie pandemii. Wielka promocja Mszy św.*, „Gość Niedzielny”, 22.03.2020, s. 6–7.
- Macura A., *To miał być inny list*, „Gość Niedzielny”, 12.04.2020, s. 7.
- Macura A., *Ważne zmiany w świętowaniu*, „Gość Niedzielny”, 29.03.2020, s. 4–5.
- Makuła M., *Transmisje Mszy świętych w live streamingu w internecie. Analiza możliwości, postulaty i propozycje*, „Seminare” 2019 t. 40 nr 1, s. 37–49.
- Marcyński K., *Komunikacja religijna i media*, Kraków 2016.
- Metody badań medjoznawczych i ich zastosowanie*, A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess (red.), Kraków 2018.
- Możdyn N., *Ogłuszająca cisza i niepokojąca pustka. Symboliczne znaczenie pustki w przekazach fotograficznych i medialnych z Watykanu w związku z pandemią Covid 19*, „Fides et ratio” 2020 nr 4, s. 235–249.
- Musiał T., *Wyzwania Kościoła po kwarantannie*, „Niedziela” 21.06.2020, s. 28.
- Nowosielski P., *W kościołach, na ulicach, w domach*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 50.
- Pastwa R. J., *Komunikowanie religijne na przykładzie Kościoła katolickiego w Polsce z uwzględnieniem kontekstu pandemii koronawirusa*, „Kultura-media-teologia” 2020 nr 41, s. 38–60.
- Pieczkura B., *Parafia on-line*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 47.
- Piórkowski D., *Jak zachowywać się w trakcie transmisji Mszy świętej*, Deon (brak daty opublikowania), <https://deon.pl/wiara/duchowosc/jak-zachowywac-sie-w-trakcie-transmisji-mszy-swietej,801378> (dostęp: 7.03.2021).
- Potrzebujesz wsparcia modlitwennego?* Z G. Kukłą rozmawia M. Jaworska, „Niedziela” 26–28.06.2020, s. 52–53.
- Przybysz M., *Kościół w social media. Komunikacja instytucji eklesjalnych w mediach społecznościowych w perspektywie medjoznawczej i teologicznej*, „Kultura-media-teologia” 2018 nr 35, s. 140–166.
- Przybysz M., *Nowe życie w Chrystusie w nowej ewangelizacji w mediach*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 2015 nr 2, s. 311–328.
- Puścikowska A., *Adoracja tęsknoty*, „Gość Niedzielny”, 26.04.2020, s. 36.
- Put A., *Uczestniczę czy oglądam*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 15–16.
- Rozpiątkowski P., *Po co dyspensa*, „Niedziela”, 1.11.2020, s. 8–9.
- Sadłoń G., *Zacieśnianie czy rozrywanie immanentnej ramy? Polski katolicyzm wobec epidemii koronawirusa*, „Wies i Rolnictwo” 2020 nr 3, s. 161–183.
- st [Stanisław Tasiemski], *Papież przyjął rezygnację kard. Saraha i kard. Comastriego*, KAI z 20.02.2021, <https://ekai.pl/papiez-przyjal-rezygnacje-kard-saraha-i-kard-comastriego/> (dostęp: 26.02.2021).

- Stępnia K., *Reklama religijna a nowa ewangelizacja. Wyzwania i możliwości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2019 z. 1, s. 191–206.
- Tomoń S., *Modlitwa suplikacji o oddalenie epidemii*, „Niedziela”, 22.03.2020, s. 9.
- Wesołowski W., *Transmisje internetowe*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 50.
- Transmisje niedzielnych Mszy św. z kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej na Jasnej Górze, reklama*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 31.
- Wd, W. D., *Po lockdownie*, „Niedziela” 21.06.2020, s. 8.
- Wesołowski W., *Porady on-line w czasie pandemii*, „Niedziela”, 5.04.2020, s. 50.
- Wimmer R.D., Dominick J.R., *Mass media. Metody badań*, przekład T. Korłowicz, Kraków 2008.
- Wojnarowska K., *Kwarantanna nie może nas oddzielić od Boga*, „Niedziela”, 29.03.2020, s. 13–14.
- Zajączkowska B., *Powróćmy do Eucharystii*, „Gość Niedzielny”, 20.09.2020, s. 33–34.
- Zarządzenie 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12.03.2020 r.*, „Episkopat Polski” z 12.03.2020, <https://episkopat.pl/zarządzenie-nr-1-2020-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-12-marca-2020-r/> (dostęp: 5.01.2021).
- Zgromadzeni na świętej wieczerzy*. Z abp. W. Skworcem rozmawia A. Macura, „Gość Niedzielny”, 29.11.2020, s. 29–31.
- Życie w zachwycie*. Z Mają Sowińską rozmawia M. Jakimowicz, „Gość Niedzielny”, 26.10.2020, s. 30–31.

Korespondencja mailowa

- Dąbrowska-Macura W., zastępca redaktora naczelnego „Gościa Niedzielnego”, mail do autorki niniejszego artykułu z 2.03.2021.
- Książek M., dyrektor ds. marketingu „Niedzieli”, mail do autorki niniejszego artykułu z 5.03.2021.

Biogram

dr Milena Kindziuk – adiunkt w Instytucie Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa UKSW w Warszawie; medioznawca, autorka monografii m.in. „Wizerunek medialny ks. Jerzego Popiełuszki w polskiej prasie w latach 1980–1984”; „Emilia i Karol Wojtyłowie. Rodzice św. Jana Pawła II”; „Historyczne i polityczne aspekty komunikacji społecznej prymasa Józefa Glempa w okresie przełomu w Polsce w latach 1981–1992”; „Jerzy Popiełuszko. Biografia” (książki o bł. ks. Jerzym zostały przetłumaczone m.in. na język włoski, francuski, słoweński, hiszpański); autorka artykułów naukowych m.in. na temat języka mediów, komunikacji religijnej, wizerunku medialnego; autorka kilku tysięcy artykułów w prasie i na portalach internetowych; współpracuje z TVP1, TVP2, TVPInfo, PolsatNews, Radio24, Polskie Radio PR1, PR2, PR 3. Odznaczona przez Prezydenta RP brązowym krzyżem za zasługi na rzecz rozwoju nauki; członek Zespołu medialnego przy Przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski.
ORCID: 0000-0001-5435-2907